

**ВИЩИЙ
АНТИКОРУПЦІЙНИЙ
СУД**

**Огляд
причин відмови слідчими судьями
Вищого антикорупційного суду
в задоволенні клопотань, скарг і заяв,
поданих на стадії досудового розслідування
кримінального провадження,
за період з 05.09.2019 по 05.12.2019**

Київ

2019

ЗМІСТ

Вступ

Статистичні показники

Причини відмови у задоволенні клопотань, скарг і заяв, що надходили на розгляд слідчих суддів, та їх співвідношення з вимогами кримінального процесуального закону

1. Заходи забезпечення кримінального провадження

1.1 Тимчасовий доступ до речей і документів

1.2 Накладення арешту на майно

1.3 Скасування арешту майна

1.4 Обрання та зміна запобіжних заходів

2. Призначення експертизи

3. Встановлення процесуальних строків

4. Оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів досудового розслідування чи прокурора на стадії досудового розслідування

4.1. Невнесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань

4.2 Зупинення досудового розслідування

4.3. Закриття кримінального провадження

4.4. Визнання потерпілим

4.5. Проведення слідчих (розшукових) дій

5. Відвід слідчого, прокурора

Вступ

Завданнями кримінального провадження, закріпленими у статті 2 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України), є захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура.

Право на судовий захист, яке є одним із фундаментальних прав людини, має особливе значення у сфері кримінального провадження, де стикаються публічні та приватні інтереси, суттєво обмежуються конституційні права і свободи, застосовуються заходи забезпечення, поєднані із втручанням в особисте життя людини.

За змістом положень КПК України, основним призначенням слідчого судді є здійснення судового захисту прав і законних інтересів осіб, які беруть участь в кримінальному процесі, забезпечення законності і обґрунтованості обмеження конституційних прав і свобод людини на досудових стадіях кримінального провадження.

Складність роботи слідчих суддів Вищого антикорупційного суду щодо забезпечення належного судового контролю на стадії досудового розслідування, у тому числі й під час розгляду клопотань про проведення негласних слідчих (розшукових) дій, полягає у знайденні балансу між діями, спрямованими на захист особи, суспільства та держави від корупційних і пов'язаних із ними злочинів, і, разом із тим, дотриманням прав особи підозрюваного, обвинуваченого, засудженого. Адже втручання у приватне життя людини, навіть тієї, яка притягується до кримінальної відповідальності, завжди повинне бути мінімально необхідним для досягнення мети цього втручання.

З огляду на важливість процесуальної ролі слідчого судді на стадії досудового розслідування, проаналізовано практику розгляду слідчими суддями Вищого антикорупційного суду клопотань, заяв та скарг, з якими звернулись сторони кримінального провадження на стадії досудового розслідування, на предмет відмови у їх задоволенні за період з 05.09.2019 до 05.12.2019.

Статистичні показники

До Вищого антикорупційного суду (далі – ВАКС) за період з 05.09.2019 року до 05.12.2019 надійшло 3117 процесуальних звернення (справи з обвинувальними актами, клопотання, скарги, заяви), 2927 з яких – в порядку здійснення судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні. Із загальної кількості зазначених процесуальних

звернень 398 складала клопотання органів досудового розслідування та прокурора про проведення негласних слідчих (розшукових) дій.

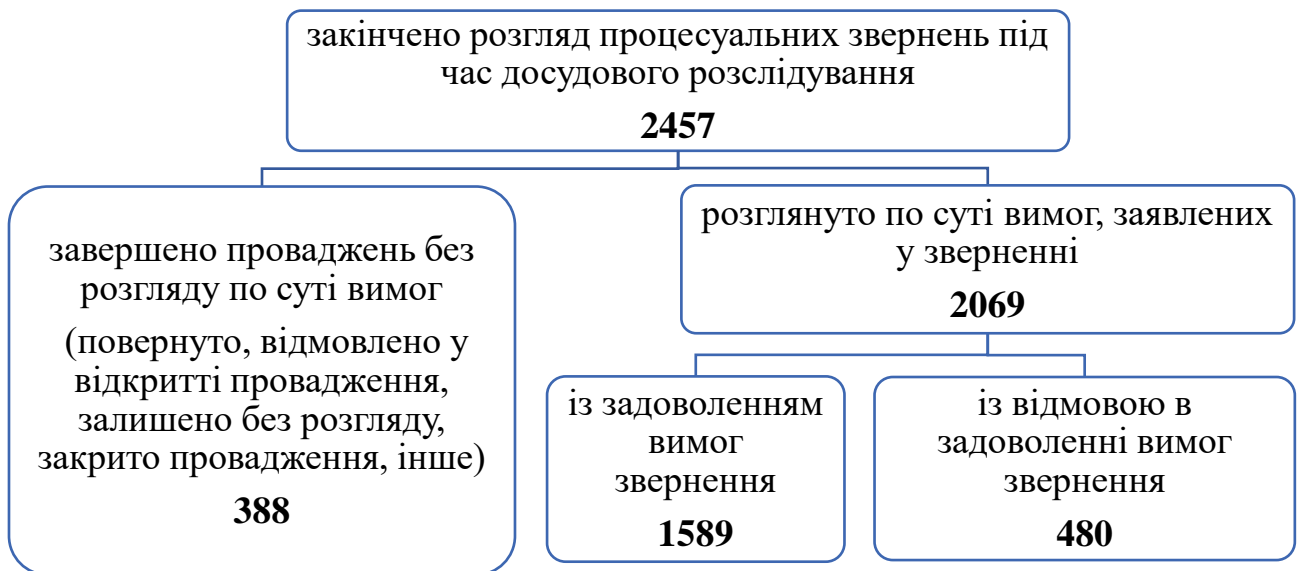
Так, у досліджуваному періоді до ВАКС надійшло 2142 клопотання, 720 скарг, 65 заяв.

Закінчено розгляд 2457 проваджень або 84 % тих, що перебували на розгляді, з них:

- за клопотаннями – 1860 проваджень,
- за скаргами – 542 провадження,
- за заявами – 55 проваджень.

Структуру судових рішень, ухвалених ВАКС за результатами розгляду клопотань, скарг та заяв на стадії досудового розслідування, наведено у схемі 1.

Схема 1

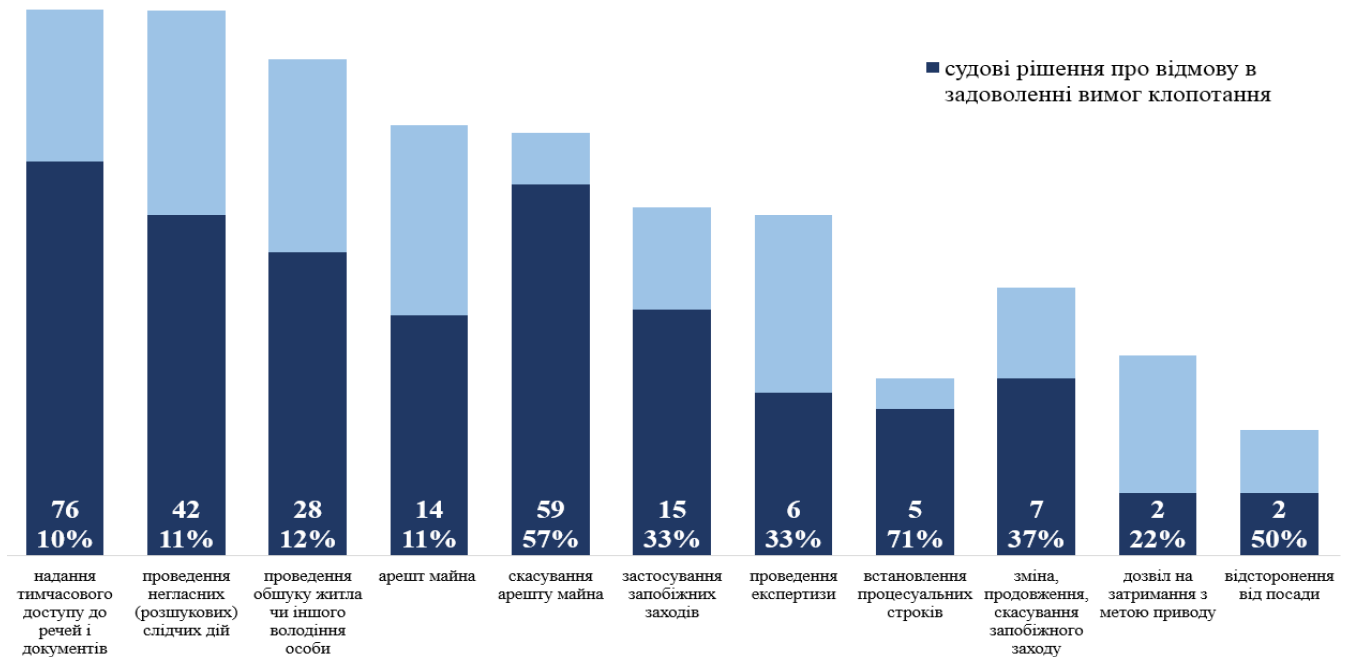

За результатами розгляду клопотань, поданих в порядку здійснення судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні, ухвалено 1691 судові рішення по суті заявлених вимог, з них із відмовою у задоволенні – 272 судових рішення або 16% розглянутих.

Протягом досліджуваного періоду слідчими суддями ВАКС розглянуто 398 клопотань про проведення негласних слідчих (розшукових) дій, з яких у 42 справах (11%) у наданні дозволу на проведення таких дій відмовлено.

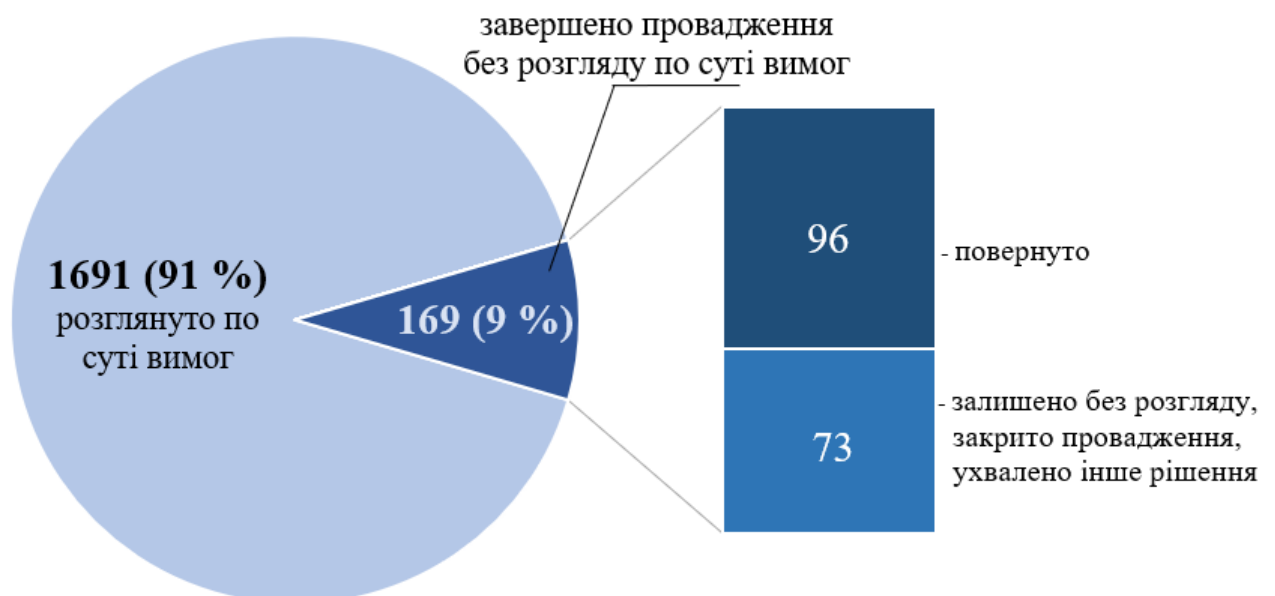
Дані про категорії справ, у яких ухвалено судові рішення про відмову в задоволенні вимог клопотань, кількість таких рішень та їх відсоток від кількості ухвалених по суті заявлених вимог, відображено в діаграмі 1.

Діаграма 1

Загальні показники розгляду клопотань у розрізі судових рішень, ухваленими слідчими суддями ВАКС, відображено в діаграмі 2.

Діаграма 2

Аналіз судових рішень показав, що за результатами розгляду клопотань сторони захисту слідчими суддями ВАКС ухвалено 193 рішення по суті заявлених вимог, з яких 118 – про відмову в задоволенні.

Кількість судових рішень по суті вимог за зверненнями сторони обвинувачення становить 1565, з них про відмову в задоволенні – 155 рішень.

Інформацію щодо результатів розгляду по суті клопотань, поданих сторонами кримінального провадження, наведено в діаграмі 3.

Діаграма 3

Тобто ВАКС відмовив у задоволенні заявлених вимог за результатами розгляду 61 % клопотань, поданих стороною захисту, та у 10 % таких звернень сторони обвинувачення.

Також слідчими суддями ВАКС упродовж періоду з 05.09.2019 до 05.12.2019 по суті заявлених вимог розглянуто 332 скарги на рішення, дії чи бездіяльність слідчого, прокурора під час досудового розслідування.

Відмовою в задоволенні вимог завершено розгляд скарг на:

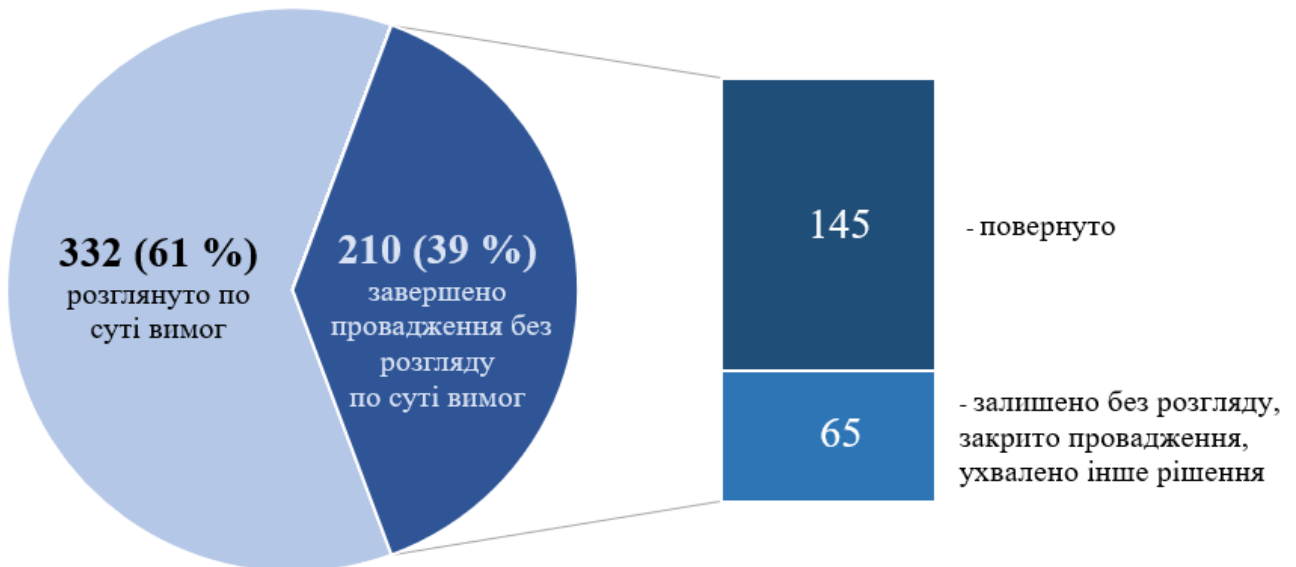
- бездіяльність слідчого, прокурора у 117 справах (46% розглянутих по суті цієї категорії);
- рішення прокурора, слідчого про відмову у визнанні потерпілим в 10 справах (91%);
- рішення слідчого, прокурора про відмову в задоволенні клопотання про проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій в 14 справах (70%);
- рішення слідчого, прокурора про закриття кримінального провадження у 8 справах (28%);
- рішення слідчого, прокурора про зупинення досудового розслідування у 5 справах (100%).

Кількість скарг на рішення, дії та бездіяльність слідчого та прокурора, провадження за якими завершено без розгляду заявлених вимог по суті, становить 210 одиниць або 39 % скарг такої категорії.

Розглядом по суті заявлених у скаргах вимог закінчено провадження за 332 зверненнями (61 % завершених провадженням).

Зазначені результати проваджень за скаргами відображено в діаграмі 4.

Діаграма 4

Також у досліджуваному періоді слідчим суддям ВАКС стороною захисту подано 65 заяв про відводи, з них: про відвід судді – 37, детектива/слідчого – 23, прокурора – 5.

Загальна кількість судових рішень, ухвалених за результатами розгляду зазначених заяв, становить 55 одиниць, з них про відмову в задоволенні вимог – 43 (93 %).

За результатами апеляційного перегляду ухвал слідчих суддів ВАКС про відмову у задоволенні клопотань, скарг та заяв за період з 05.09.2019 до 05.12.2019 скасовано 3 судових рішення.

Причини відмови у задоволенні клопотань, скарг і заяв, що надходили на розгляд слідчих суддів, та їх співвідношення з вимогами кримінального процесуального закону

1. Заходи забезпечення кримінального провадження

Поєднання заходів забезпечення кримінального провадження із застосуванням примусу, втручанням державних органів до сфери прав людини викликає необхідність дієвих гарантій забезпечення законних інтересів осіб, які залучаються до участі в кримінальному провадженні. Однією із таких гарантій є судовий контроль законності обмеження конституційних прав і свобод людини при здійсненні кримінального провадження, який на досудовому розслідуванні здійснюється слідчим суддею.

Відповідно до статті 131 КПК України, заходи забезпечення кримінального провадження застосовуються з метою досягнення дієвості цього провадження.

Загальні правила застосування заходів забезпечення кримінального провадження визначені статтею 132 КПК України. Установлення загальних правил застосування заходів забезпечення кримінального провадження має важливе значення для правозастосовної діяльності, адже сприяє її єдності, дотриманню прав учасників кримінальних процесуальних відносин.

Частиною третьою статті 132 КПК України встановлено три групи обставин, недоведеність яких усуває можливість застосування заходів забезпечення кримінального провадження.

Відповідно до вказаної норми, застосування заходів забезпечення кримінального провадження не допускається, якщо слідчий, прокурор не доведе, що:

- 1) існує обґрунтована підозра щодо вчинення кримінального правопорушення такого ступеня тяжкості, що може бути підставою для застосування заходів забезпечення кримінального провадження;
- 2) потреби досудового розслідування виправдовують такий ступінь втручання у права і свободи особи, про який ідеться в клопотанні слідчого, прокурора;
- 3) може бути виконане завдання, для виконання якого слідчий, прокурор звертається із клопотанням.

При цьому для оцінки потреб досудового розслідування слідчий суддя зобов'язаний врахувати можливість без застосування заходу забезпечення кримінального провадження отримати речі і документи, які можуть бути використані під час судового розгляду для встановлення обставин у кримінальному провадженні.

До клопотання про застосування заходів забезпечення кримінального провадження додається: 1) витяг з Єдиного реєстру досудових розслідувань щодо кримінального провадження – у всіх без винятку випадках; 2) копії матеріалів, якими сторона кримінального провадження, що подала відповідне клопотання, обґрунтовує свої доводи; 3) документи, які підтверджують надання підозрюваному копій клопотання та матеріалів, якими обґрунтовується клопотання, якщо розгляд здійснюється за участю підозрюваного. При цьому у разі подання клопотань щодо декількох осіб у рамках одного кримінального провадження слідчий суддя перевіряє належність, достовірність і допустимість доказів на підтвердження обставин, що мають значення для вирішення клопотання, стосовно кожної особи окремо.

1.1 Тимчасовий доступ до речей і документів

Статистичні дані свідчать про те, що найбільшу частку серед клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, що

надійшли та розглянуті слідчими суддями ВАКС, становлять клопотання про надання тимчасового доступу до речей і документів.

Аналіз практики ВАКС щодо розгляду зазначеної категорії клопотань показав, що подані на розгляд слідчих суддів клопотання про застосування цього заходу забезпечення кримінального провадження здебільшого відповідали вимогам частини другої статті 160 КПК України щодо змісту клопотання.

Поряд із цим, у зв'язку з недотриманням передбачених кримінальним процесуальним законом вимог за результатами розгляду 76 клопотань, що становить 10% загальної кількості розглянутих клопотань цієї категорії, було постановлено ухвали про відмову у наданні тимчасового доступу до речей і документів.

Відповідно до статті 159 КПК України тимчасовий доступ до речей і документів полягає у наданні стороні кримінального провадження особою, у володінні якої знаходяться такі речі і документи, можливості ознайомитися з ними, зробити їх копії та, у разі прийняття відповідного рішення слідчим суддею, судом, вилучити їх (здійснити їх виїмку).

Слідчий суддя згідно з частиною п'ятою статті 163 КПК України постановляє ухвалу про надання тимчасового доступу до речей і документів, якщо сторона кримінального провадження у своєму клопотанні доведе наявність достатніх підстав вважати, що ці речі або документи:

1) перебувають або можуть перебувати у володінні відповідної фізичної або юридичної особи;

2) самі по собі або в сукупності з іншими речами і документами кримінального провадження, у зв'язку з яким подається клопотання, мають суттєве значення для встановлення важливих обставин у кримінальному провадженні;

3) не становлять собою або не включають речей і документів, які містять охоронювану законом таємницю.

Вивчення та аналіз ухвал, постановлених за результатами розгляду клопотань про тимчасовий доступ до речей і документів, показали, що підставами для відмови у задоволенні вказаних клопотань слідчими суддями ВАКС у переважній більшості були:

- відсутність у клопотаннях достатніх даних, які підтверджують існування обґрунтованої підозри щодо вчинення кримінального правопорушення (провадження № 1-кс/4910/203/19, реєстраційний номер судового рішення в Єдиному державному реєстрі судових рішень (далі – ЄДРСР) – [84645643](#); провадження № 1-кс/4910/7/19, реєстраційний номер судового рішення в ЄДРСР – [84154176](#); провадження № 1-кс/4910/183/19, реєстраційний номер судового рішення в ЄДРСР – [84273418](#); провадження № 1-кс/991/1829/19, реєстраційний номер судового рішення в ЄДРСР – [85477802](#));

- невідповідність вказаної у клопотанні правової кваліфікації кримінального правопорушення змісту диспозиції статті Кримінального кодексу України, яка інкримінується підозрюваному (провадження № 1-кс/4910/183/19, реєстраційний номер судового рішення в ЄДРСР – [84273418](#); провадження

№ 1-кс/4910/232/19, реєстраційний номер судового рішення в ЄДРСР – [84343179](#); провадження № 1-кс/4910/87/19, реєстраційний номер судового рішення в ЄДРСР – [84271860](#));

- невиконання вимог частини четвертої статті 132 КПК України щодо обов'язковості посилання у клопотанні на те, що органом досудового розслідування чи стороною захисту вичерпано усі засоби, які можуть бути використані для отримання речей і документів, та ненадання до поданого клопотання документів, які б підтверджували факт застосування вказаних засобів, з урахуванням положень статті 93 КПК України (провадження № 1-кс/4910/232/19, реєстраційний номер судового рішення в ЄДРСР – [84343179](#); провадження № 1-кс/4910/142/19, реєстраційний номер судового рішення в ЄДРСР – [84414517](#); провадження № 1-кс/4910/194/19, реєстраційний номер судового рішення в ЄДРСР – [84480958](#); провадження № 1-кс/991/1446/19, реєстраційний номер судового рішення в ЄДРСР – [85442758](#));

- відсутність відомостей про те, чи завдало діяння шкоди, розмір якої є обов'язковою умовою настання кримінальної відповідальності (провадження № 1-кс/4910/183/19, реєстраційний номер судового рішення в ЄДРСР – [84273418](#); провадження № 1-кс/4910/87/19, реєстраційний номер судового рішення в ЄДРСР – [84271860](#));

- порушення вимог пункту п'ятої частини другої статті 160 КПК України щодо обов'язковості наведення у клопотанні значення речей і документів для встановлення обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні з урахуванням положень статті 91 КПК України (провадження № 1-кс/4910/232/19, реєстраційний номер судового рішення в ЄДРСР – [84343179](#); провадження № 1-кс/4910/144/19, реєстраційний номер судового рішення в ЄДРСР – [84474797](#); провадження № 1-кс/4910/183/19, реєстраційний номер судового рішення в ЄДРСР – [84273418](#); провадження № 1-кс/4910/142/19, реєстраційний номер судового рішення в ЄДРСР – [84414517](#); провадження № 1-кс/4910/250/19, реєстраційний номер судового рішення в ЄДРСР – [84433899](#); провадження № 1-кс/4910/252/19, реєстраційний номер судового рішення в ЄДРСР – [84715586](#); провадження № 1-кс/991/1082/19, реєстраційний номер судового рішення в ЄДРСР – [85387106](#));

- відсутність повних та конкретних відомостей про речі і документи, тимчасовий доступ до яких планується отримати (провадження № 1-кс/4910/118/19, реєстраційний номер судового рішення в ЄДРСР – [84209685](#); провадження № 1-кс/4910/144/19, реєстраційний номер судового рішення в ЄДРСР – [84474797](#); провадження № 1-кс/991/1084/19, реєстраційний номер судового рішення в ЄДРСР – [85409459](#));

- ненадання сторонами кримінального провадження у судовому засіданні будь-яких належних доказів, які б підтверджували безпосередньо факт існування речей і документів, про доступ до яких ставиться питання в клопотанні, та точної адреси місця їх зберігання або перебування у володінні відповідної фізичної або юридичної особи (провадження № 1-кс/4910/118/19, реєстраційний номер судового рішення в ЄДРСР – [84209685](#); провадження № 1-кс/991/691/19,

реєстраційний номер судового рішення в ЄДРСР – [84844616](#); провадження № 1-кц/4910/285/19, реєстраційний номер судового рішення в ЄДРСР – [84302205](#); провадження № 1-кц/991/1095/19, реєстраційний номер судового рішення в ЄДРСР – [85408848](#); провадження № 1-кц/991/1809/19, реєстраційний номер судового рішення в ЄДРСР – [85440870](#));

- обґрунтування стороною обвинувачення клопотання проведенням у кримінальному провадженні певних слідчих дій, що не стосуються доведення обставин, які в силу частини третьої статті 132 КПК України детектив зобов'язаний довести у судовому засіданні при вирішенні клопотання про застосування заходів забезпечення кримінального провадження (провадження № 1-кц/991/1274/19, реєстраційний номер судового рішення в ЄДРСР – [85335595](#); провадження № 1-кц/4910/232/19, реєстраційний номер судового рішення в ЄДРСР – [84343179](#));

- відсутність у клопотанні інформації, що дає достатні підстави вважати, що відомості, які містяться в документах і речах, до яких необхідно отримати тимчасовий доступ, можливо використати як докази у кримінальному провадженні (провадження № 1-кц/4910/232/19, реєстраційний номер судового рішення в ЄДРСР – [84343179](#); провадження № 1-кц/4910/252/19, реєстраційний номер судового рішення в ЄДРСР – [84715586](#); провадження № 1-кц/4910/87/19, реєстраційний номер судового рішення в ЄДРСР – [84271860](#); провадження № 1-кц/4910/144/19, реєстраційний номер судового рішення в ЄДРСР – [84474797](#); провадження № 1-кц/991/1239/19, реєстраційний номер судового рішення в ЄДРСР – [85314747](#); провадження № 1-кц/4910/183/19, реєстраційний номер судового рішення в ЄДРСР – [84273418](#));

- обґрунтування клопотання про доступ до документів необхідністю отримання інформації, яка може бути перевірена та отримана захисником особисто під час ознайомлення з матеріалами досудового розслідування в порядку статті 221 КПК України (провадження № 1-кц/991/1285/19, реєстраційний номер судового рішення в ЄДРСР – [86032605](#));

- недолучення до клопотання про тимчасовий доступ до речей і документів належним чином засвідченої копії витягу з Єдиного реєстру досудових розслідувань щодо кримінального провадження, в рамках якого подається клопотання (провадження № 1-кц/4910/77/19, реєстраційний номер судового рішення в ЄДРСР – [84203741](#); провадження № 1-кц/4910/78/19, реєстраційний номер судового рішення в ЄДРСР – [84203740](#));

- документи, до яких планується отримати доступ, вже долучені до матеріалів кримінального провадження і визнані речовими доказами (провадження № 1-кц/991/1079/19, реєстраційний номер судового рішення в ЄДРСР – [85388089](#));

- відсутність у клопотанні даних, які підтверджують неможливість іншими способами довести обставини, які передбачається довести за допомогою вищезазначених речей і документів, та про здійснення всіх необхідних процесуальних дій з метою отримання вказаних документів без ухвали суду (провадження № 1-кц/4910/252/19, реєстраційний номер судового рішення в

ЄДРСР – [84715586](#); провадження № 1-кс/4910/183/19, реєстраційний номер судового рішення в ЄДРСР – [84273418](#); провадження № 1-кс/4910/87/19, реєстраційний номер судового рішення в ЄДРСР – [84271860](#); провадження № 1-кс/4910/142/19, реєстраційний номер судового рішення в ЄДРСР – [84414517](#); провадження № 1-кс/4910/194/19, реєстраційний номер судового рішення в ЄДРСР – [84480958](#); провадження № 1-кс/4910/196/19, реєстраційний номер судового рішення в ЄДРСР – [84480959](#); провадження № 1-кс/4910/250/19, реєстраційний номер судового рішення в ЄДРСР – [84433899](#));

- порушення у клопотанні питання про тимчасовий доступ до речей і документів з метою збирання доказів поза межами кримінального провадження, яке розслідується (провадження № 1-кс/4910/87/19, реєстраційний номер судового рішення в ЄДРСР – [84271860](#); провадження № 1-кс/4910/197/19, реєстраційний номер судового рішення в ЄДРСР – [84577795](#); провадження № 1-кс/4910/142/19, реєстраційний номер судового рішення в ЄДРСР – [84414517](#); провадження № 1-кс/991/697/19, реєстраційний номер судового рішення в ЄДРСР – [84862249](#); провадження № 1-кс/991/1123/19, реєстраційний номер судового рішення в ЄДРСР – [85605244](#));

- недоведеність існування реальної загрози зміни або знищення речей і документів при порушенні питання про необхідність їх вилучення, а також відсутність належного обґрунтування необхідності вилучення оригіналів документів, без зазначення підстав, з яких для досягнення цілей кримінального провадження неможливо обмежитись вилученням належним чином засвідчених копій таких документів (провадження № 1-кс/4910/232/19, реєстраційний номер судового рішення в ЄДРСР – [84343179](#); провадження № 1-кс/4910/285/19, реєстраційний номер судового рішення в ЄДРСР – [84302205](#); провадження № 1-кс/4910/197/19, реєстраційний номер судового рішення в ЄДРСР – [84577795](#)).

Розглядаючи вказаний вид заходів забезпечення кримінального провадження, потрібно наголосити, що статтею 162 КПК України передбачено спеціальний порядок доступу до речей і документів, які містять охоронювану законом таємницю.

Звертаючись з клопотанням щодо отримання доступу до таких речей і документів, сторони кримінального провадження повинні враховувати, що слідчий суддя, суд постановляє ухвалу про надання тимчасового доступу до речей і документів, які містять охоронювану законом таємницю, якщо крім обставин, передбачених частиною п'ятою статті 163 КПК України, буде доведено можливість використання як доказів відомостей, що містяться в цих речах і документах, та неможливість іншими способами довести обставини, які передбачається довести за допомогою цих речей і документів.

Необхідно також мати на увазі, що доступ особи до речей і документів, які містять охоронювану законом таємницю, здійснюється в порядку, визначеному законом. Доступ до речей і документів, що містять відомості, які становлять державну таємницю, не може надаватися особі, що не має до неї допуску відповідно до вимог закону (частина шоста статті 163 КПК України).

1.2 Накладення арешту на майно

Наступними за кількісними показниками розгляду слідчими суддями ВАКС є клопотання про накладення арешту на майно та скасування арешту майна (розглянуто відповідно 100 та 77 таких клопотань). За результатами розгляду відмовлено у задоволенні 14 клопотань про арешт та 58 клопотань про скасування арешту майна.

Відповідно до частини першої статті 170 КПК України арештом майна є тимчасове, до скасування у встановленому цим Кодексом порядку, позбавлення за ухвалою слідчого судді або суду права на відчуження, розпорядження та/або користування майном, щодо якого існує сукупність підстав чи розумних підозр вважати, що воно є доказом злочину, підлягає спеціальній конфіскації у підозрюваного, обвинуваченого, засудженого, третіх осіб, конфіскації у юридичної особи, для забезпечення цивільного позову, стягнення з юридичної особи отриманої неправомірної вигоди, можливої конфіскації майна. Арешт майна скасовується у встановленому цим Кодексом порядку.

Завданням арешту майна є запобігання можливості його приховування, пошкодження, псування, знищення, перетворення, відчуження.

Згідно з приписами частини другої цієї статті арешт майна допускається з метою забезпечення:

- 1) збереження речових доказів;
- 2) спеціальної конфіскації;
- 3) конфіскації майна як виду покарання або заходу кримінально-правового характеру щодо юридичної особи;
- 4) відшкодування шкоди, завданої внаслідок кримінального правопорушення (цивільний позов), чи стягнення з юридичної особи отриманої неправомірної вигоди.

Положення частини третьої статті 170 КПК України встановлюють, що арешт може бути накладений і на майно, на яке раніше накладено арешт відповідно до інших актів законодавства.

Згідно з частиною другою статті 171 КПК України у клопотанні слідчого, прокурора про арешт майна повинно бути зазначено:

- 1) підстави і мету відповідно до положень статті 170 цього Кодексу та відповідне обґрунтування необхідності арешту майна;
- 2) перелік і види майна, що належить арештувати;
- 3) документи, які підтверджують право власності на майно, що належить арештувати, або конкретні факти і докази, що свідчать про володіння, користування чи розпорядження підозрюваним, обвинуваченим, засудженим, третіми особами таким майном;
- 4) розмір шкоди, неправомірної вигоди, яка отримана юридичною особою, у разі подання клопотання відповідно до частини шостої статті 170 цього Кодексу.

До клопотання також мають бути додані оригінали або копії документів та інших матеріалів, якими слідчий, прокурор обґрунтовує доводи клопотання.

Згідно з частиною першою статті 173 КПК України слідчий суддя, суд відмовляють у задоволенні клопотання про арешт майна, якщо особа, що його подала, не доведе необхідність такого арешту, а також наявність ризиків, передбачених абзацом другим частини першої статті 170 цього Кодексу.

Практика розгляду слідчими суддями ВАКС клопотань слідчих органів про накладення арешту на майно показала такі підстави відмови у їх задоволенні:

- на час розгляду клопотання мета арешту – забезпечення збереження речових доказів, що було підставою для звернення детектива згідно з частиною другою статті 170 КПК України, досягнута в іншому кримінальному провадженні. З наданих слідчому судді матеріалів не вбачається процесуального способу отримання доказів, про накладення арешту на які просить детектив, саме в тому кримінальному провадженні, в якому заявлено клопотання про арешт (*провадження № 1-кк/4910/350/19, реєстраційний номер судового рішення в ЄДРСР - [84544429](#); провадження № 1-кк/4910/348/19, реєстраційний номер судового рішення в ЄДРСР - [84544430](#)*);

- в порушення вимог статті 171 КПК України не обґрунтовано необхідність арешту майна та його зв'язку з описаними у клопотанні фактичними обставинами, у тому числі можливість використання майна як доказу в кримінальному провадженні та наявність ризиків приховування, зміни, відчуження або знищення майна; не доведено необхідності призначення і проведення експертизи щодо вилученого майна (*провадження № 1-кк/910/481/19, реєстраційний номер судового рішення в ЄДРСР - [84577787](#)*);

- порушено питання щодо накладення арешту на об'єкти нерухомості, які належать на праві власності третій особі (*провадження № 1-кк/991/1170/19, реєстраційний номер судового рішення в ЄДРСР - [85044583](#)*);

- не доведено, у кого саме було вилучено майно, щодо якого стороною обвинувачення заявлено вимогу про арешт (*провадження № 1-кк/991/2210/19, реєстраційний номер судового рішення в ЄДРСР- [85673835](#)*);

- не доведено, що потреби досудового розслідування обумовлюють такий ступінь втручання у право власності, а також те, що шляхом накладення арешту може бути виконане завдання, для виконання якого сторона обвинувачення звертається із клопотанням – збереження речових доказів (*провадження № 1-кк/991/2184/19, реєстраційний номер судового рішення в ЄДРСР - [85641837](#)*);

- не доведено наявності у особи статусу підозрюваного у кримінальному провадженні у розумінні статті 42 КПК України станом на час направлення клопотання про арешт її майна (*провадження № 1-кк/991/2219/19, реєстраційний номер судового рішення в ЄДРСР - [85672460](#)*);

- у разі задоволення клопотання арешт майна призвів би до суттєвого впливу на права інших осіб та їх порушення, крім цього, не обмежив би право

підозрюваного розпоряджатися власністю (*провадження № 1-кс/4910/384/19, реєстраційний номер судового рішення в ЄДРСР - [84577788](#)*);

- порушено вимоги частини 5 статті 171 КПК України щодо строку подачі клопотань (*провадження № 1-кс/991/2349/19, реєстраційний номер судового рішення в ЄДРСР - [85927170](#)*).

1.3 Скасування арешту майна

Відповідно до частин першої, другої, четвертої статті 174 КПК України підозрюваний, обвинувачений, їх захисник, законний представник, інший власник або володілець майна, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, які не були присутні при розгляді питання про арешт майна, мають право заявити клопотання про скасування арешту майна повністю або частково. Таке клопотання під час досудового розслідування розглядається слідчим суддею, а під час судового провадження – судом.

Арешт майна також може бути скасовано повністю чи частково ухвалою слідчого судді під час досудового розслідування чи суду під час судового провадження за клопотанням підозрюваного, обвинуваченого, їх захисника чи законного представника, іншого власника або володільца майна, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, якщо вони доведуть, що в подальшому застосуванні цього заходу відпала потреба або арешт накладено необґрунтовано.

Суд одночасно з ухваленням судового рішення, яким закінчується судовий розгляд, вирішує питання про скасування арешту майна. Суд скасовує арешт майна, зокрема, у випадку виправдання обвинуваченого, закриття кримінального провадження судом, якщо майно не підлягає спеціальній конфіскації, непризначення судом покарання у виді конфіскації майна та/або незастосування спеціальної конфіскації, залишення цивільного позову без розгляду або відмови в цивільному позові.

Згідно з частиною дев'ятою статті 100 КПК України питання про спеціальну конфіскацію та долю речових доказів і документів, які були надані суду, вирішується судом під час ухвалення судового рішення, яким закінчується кримінальне провадження. Такі докази і документи повинні зберігатися до набрання рішенням законної сили.

Підставою відмови слідчих суддів ВАКС у задоволенні таких клопотань стала їх невідповідність вимогам статті 174 КПК України – заявниками не доведено, що в подальшому застосуванні цього заходу відпала потреба або арешт накладено необґрунтовано.

Як показало дослідження судових рішень у справах зазначеної категорії, під час розгляду клопотань слідчі судді враховували також такі обставини:

- перспектива застосування спеціальної конфіскації майна або конфіскації майна як виду покарання (*провадження № 1-кс/4910/124/19, реєстраційний номер судового рішення в ЄДРСР – [84647393](#)*); *провадження № 1-кс/4910/206/19, реєстраційний номер судового рішення в ЄДРСР – [84475544](#)*;

провадження №1-кс/4910/305/19, реєстраційний номер судового рішення в ЄДРСР – [84578086](#); провадження №1-кс/4910/340/19, реєстраційний номер судового рішення в ЄДРСР – [84511995](#) та ін.);

- арештоване майно має статус речового доказу, відповідає критеріям статті 98 КПК України, забезпечення його збереження є метою його арешту (провадження № 1-кс/4910/94/19, реєстраційний номер судового рішення в ЄДРСР – [84377617](#));

- арешт накладено обґрунтовано, під час накладення арешту слідчим суддею враховано вимоги статей 170, 173 КПК України і застосовано найменш обтяжливий для власника спосіб арешту майна; таке втручання органів досудового розслідування у права і свободи особи на даній стадії кримінального провадження є виправданим та пропорційним меті кримінального провадження (провадження № 1-кс/4910/11/19, реєстраційний номер судового рішення в ЄДРСР – [84154192](#); провадження № 1-кс/4910/51/19, реєстраційний номер судового рішення в ЄДРСР – [84255802](#));

- досудове розслідування у кримінальному провадженні триває, призначено експертизи (провадження № 1-кс/4910/94/19, реєстраційний номер судового рішення в ЄДРСР – [84377617](#));

- досудове розслідування у кримінальному провадженні завершено, справу з обвинувальним актом передано до суду; повноваження щодо вирішення питання про скасування арешту під час судового провадження належить суду (провадження № 1-кс/991/795/19, реєстраційний номер судового рішення в ЄДРСР – [84756197](#); провадження № 1-кс/991/1181/19, реєстраційний номер судового рішення в ЄДРСР – [85157856](#));

- не подано доказів на підтвердження обставин, викладених в клопотанні (провадження № 1-кс/4910/346/19, реєстраційний номер судового рішення в ЄДРСР – [84683278](#)).

1.4 Обрання та зміна запобіжних заходів

Запобіжні заходи є одним із видів заходів забезпечення кримінального провадження та застосовуються під час досудового розслідування слідчим суддею за клопотанням слідчого, погодженим з прокурором, або за клопотанням прокурора.

Відповідно до частини першої статті 177 КПК України метою застосування запобіжного заходу є забезпечення виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього процесуальних обов'язків, а також запобігання спробам:

- 1) переховуватися від органів досудового розслідування та/або суду;
- 2) знищити, сховати або спотворити будь-яку із речей чи документів, які мають істотне значення для встановлення обставин кримінального правопорушення;
- 3) незаконно впливати на потерпілого, свідка, іншого підозрюваного, обвинуваченого, експерта, спеціаліста у цьому ж кримінальному провадженні;
- 4) перешкоджати кримінальному провадженню іншим чином;

5) вчинити інше кримінальне правопорушення чи продовжити кримінальне правопорушення, у якому підозрюється, обвинувачується.

Положення частини другої цієї норми визначають підставою застосування запобіжного заходу наявність обґрунтованої підозри у вчиненні особою кримінального правопорушення, а також наявність ризиків, які дають достатні підстави слідчому судді, суду вважати, що підозрюваний, обвинувачений, засуджений може здійснити дії, передбачені частиною першою цієї статті. Слідчий, прокурор не мають права ініціювати застосування запобіжного заходу без наявності для цього підстав, передбачених цим Кодексом.

Стаття 178 КПК України зобов'язує слідчого суддю при вирішенні питання про обрання запобіжного заходу, крім наявності ризиків, зазначених у статті 177 цього Кодексу, на підставі наданих сторонами кримінального провадження матеріалів оцінити в сукупності всі обставини, у тому числі:

- 1) вагомість наявних доказів про вчинення підозрюваним, обвинуваченим кримінального правопорушення;
- 2) тяжкість покарання, що загрожує відповідній особі у разі визнання підозрюваного, обвинуваченого винуватим у кримінальному правопорушенні, у вчиненні якого він підозрюється, обвинувачується;
- 3) вік та стан здоров'я підозрюваного, обвинуваченого;
- 4) міцність соціальних зв'язків підозрюваного, обвинуваченого в місці його постійного проживання, у тому числі наявність в нього родини й утриманці;
- 5) наявність у підозрюваного, обвинуваченого постійного місця роботи або навчання;
- 6) репутацію підозрюваного, обвинуваченого;
- 7) майновий стан підозрюваного, обвинуваченого;
- 8) наявність судимостей у підозрюваного, обвинуваченого;
- 9) дотримання підозрюваним, обвинуваченим умов застосованих запобіжних заходів, якщо вони застосовувалися до нього раніше;
- 10) наявність повідомлення особі про підозру у вчиненні іншого кримінального правопорушення;
- 11) розмір майнової шкоди, у завданні якої підозрюється, обвинувачується особа, або розмір доходу, в отриманні якого внаслідок вчинення кримінального правопорушення підозрюється, обвинувачується особа, а також вагомість наявних доказів, якими обґрунтовуються відповідні обставини;
- 12) ризик продовження чи повторення протиправної поведінки, зокрема ризик летальності, що його створює підозрюваний, обвинувачений, у тому числі у зв'язку з його доступом до зброї.

Положення статті 188 КПК України надають також право прокурору, слідчому за погодженням з прокурором звернутися із клопотанням про дозвіл на затримання підозрюваного, обвинуваченого з метою його приводу для участі в розгляді клопотання про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою.

За правилами статті 194 КПК України під час розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу слідчий суддя, суд зобов'язаний встановити,

чи доводять надані сторонами кримінального провадження докази обставини, які свідчать про:

- 1) наявність обґрунтованої підозри у вчиненні підозрюваним, обвинуваченим кримінального правопорушення;
- 2) наявність достатніх підстав вважати, що існує хоча б один із ризиків, передбачених статтею 177 цього Кодексу, і на які вказує слідчий, прокурор;
- 3) недостатність застосування більш м'яких запобіжних заходів для запобігання ризику або ризикам, зазначеним у клопотанні.

Слідчий суддя, суд зобов'язаний постановити ухвалу про відмову в застосуванні запобіжного заходу, якщо під час розгляду клопотання прокурор не доведе наявність всіх обставин, передбачених частиною першою цієї статті.

Під час здійснення огляду досліджено практику розгляду слідчими суддями ВАКС клопотань органів досудового розслідування про застосування запобіжних заходів, надання дозволу на затримання з метою приводу для участі в розгляді клопотання про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою та клопотань обох сторін кримінального провадження про зміну запобіжного заходу.

З аналізу судових рішень ВАКС, якими слідчими суддями відмовлено у задоволенні клопотань сторони обвинувачення про застосування запобіжних заходів (15 ухвал), убачається, що сторона обвинувачення не в усіх випадках дотримується вимог статті 184 КПК України. Основною причиною відмови слідчих суддів у задоволенні клопотань є недоведеність наявності достатніх підстав вважати, що існують ризики, передбачені статтею 177 КПК України, та недостатності застосування більш м'яких запобіжних заходів для запобігання зазначеним у клопотанні ризикам.

Вирішуючи клопотання, слідчі судді приходили до висновку про відмову в задоволенні вимог клопотань та про покладення на підозрюваного обов'язків перебувати за кожною вимогою до детектива, прокурора, слідчого судді або суду у кримінальному провадженні (*провадження № 1-кп/910/508/19, реєстраційний номер судового рішення в ЄДРСР – [84433902](#)*); про застосування більш м'якого запобіжного заходу, ніж тримання під вартою (*провадження № 1-кп/4910/160/19, реєстраційний номер судового рішення в ЄДРСР – [84433901](#); провадження № 1-кп/991/1155/19, реєстраційний номер судового рішення в ЄДРСР – [85008452](#)*). Слідчими суддями зверталася увага на непомірний і такий, що не відповідає доведеним ризикам, запропонований стороною обвинувачення розмір застави для підозрюваних (*провадження № 1-кп/991/863/19, реєстраційний номер судового рішення в ЄДРСР – [84795136](#)*).

Практика ВАКС має випадки відмови у задоволенні клопотання прокурора про застосування запобіжного заходу у виді тримання під вартою та клопотання детектива про дозвіл на затримання підозрюваного з метою приводу для розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу у виді тримання під вартою у зв'язку з порушенням права на захист – органами досудового розслідування не було забезпечено участь захисників у кримінальних провадженнях, в яких їхня участь була обов'язковою згідно з вимогами статті 52

КПК України (провадження № 1-кс/4910/179/19, реєстраційний номер судового рішення в ЄДРСР – [84414513](#); провадження № 1-кс/4910/68/19, реєстраційний номер судового рішення в ЄДРСР – [84255629](#)).

Ухвали слідчих суддів у цих справах оскаржувалися стороною обвинувачення в апеляційному порядку, за результатами апеляційного розгляду зазначені судові рішення залишено без змін. Апеляційна палата Вищого антикорупційного суду підтримала позицію слідчого судді з приводу того, що «відсутність захисника в кримінальному провадженні позбавляє підозрюваного можливості належним чином реалізувати свої права в кримінальному провадженні, в тому числі збирати та надавати докази на спростування тверджень органу досудового розслідування про існування ризиків доведеності підозри»; «процесуальна ж участь залученого судом захисника для участі в судовому засіданні при розгляді клопотання про обрання запобіжного заходу не може в достатній мірі компенсувати участь захисника у кримінальному провадженні»; «враховуючи, що в кримінальному провадженні в порушення вимог частини першої статті 52 Кримінального процесуального кодексу України не приймає участі захисник, відсутні підстави для вчинення будь-яких дій, направлених на обмеження прав підозрюваного» (провадження № 11-сс/4911/16/19, реєстраційний номер судового рішення в ЄДРСР – [84756215](#)).

Крім цього, зі змісту ухвал слідчих суддів вбачається, що причиною відмови у задоволенні клопотання про обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою є також недоведеність детективом наявності підстав вважати підозрюваного оголошеним у міжнародний розшук (провадження № 1-кс/991/970/19, реєстраційний номер судового рішення в ЄДРСР – [85157867](#)).

Також у справах за клопотаннями зазначеної категорії мав місце випадок відмови у задоволенні клопотання про обрання запобіжного заходу у зв'язку з неповідомлення підозрюваному про зміну підозри за правилами, визначеними статтею 135 КПК України. Слідчий суддя дійшов висновку, що неналежне повідомлення про зміну підозри особи є процесуальним порушенням та виключає можливість застосування до особи будь-якого запобіжного заходу, оскільки в даному випадку особа не є суб'єктом, до якого може бути застосована стаття 183 КПК України (провадження № 1-кс/991/1570/19, реєстраційний номер судового рішення в ЄДРСР – [85868699](#)).

Згідно з положеннями статті 201 КПК України підозрюваний, до якого застосовано запобіжний захід, його захисник мають право подати клопотання про зміну запобіжного заходу, в тому числі про скасування чи зміну додаткових обов'язків, передбачених частиною п'ятою статті 194 цього Кодексу та покладених на нього слідчим суддею, судом, чи про зміну способу їх виконання. До клопотання додаються, зокрема, копії матеріалів, якими обґрунтовуються доводи клопотання; перелік свідків, яких підозрюваний, обвинувачений вважає за необхідне допитати під час розгляду клопотання, із зазначенням відомостей, які вони можуть надати, та обґрунтуванням значення цих відомостей для вирішення питання. Слідчий суддя має право залишити без розгляду клопотання про зміну запобіжного заходу, подане раніше тридцяти днів з дня постановлення

попередньої ухвали про застосування, зміну або відмову у зміні запобіжного заходу, якщо у ньому не зазначені нові обставини, які не розглядалися слідчим суддею, судом.

Дослідження показало, що 37% розглянутих слідчими суддями ВАКС клопотань захисників про зміну запобіжного заходу залишено без задоволення через їхню невідповідність вимогам статті 194 КПК України. В ухвалах слідчими суддями зауважено, що з часу обрання підозрюваним запобіжних заходів встановлені в ухвалі слідчого судді про обрання запобіжного заходу обставини не змінилися, досудове розслідування у кримінальному провадженні не закінчено, доказів зменшення ризиків, передбачених статтею 177 КПК України, не наведено, а наявності будь-яких нових обставин, що не розглядалися слідчим суддею при обранні запобіжного заходу, стороною захисту при розгляді клопотань не повідомлено. Крім цього, докази, надані стороною захисту на підтвердження вимог клопотань про зміну запобіжного заходу, видані до дня обрання запобіжного заходу (провадження № 1-кс/4910/108/19, реєстраційний номер судового рішення в ЄДРСР – [84274156](#); провадження № 1-кс/4910/109/19, реєстраційний номер судового рішення в ЄДРСР – [84272771](#)).

2. Призначення експертизи

Важливе значення у виконанні завдань на стадії досудового розслідування щодо швидкого, повного, всебічного та об'єктивного дослідження всіх обставин справи мають слідчі (розшукові) дії, за допомогою яких, відповідно до статті 223 КПК України, здійснюється отримання (збирання) доказів або перевірка вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні.

Збирання доказів здійснюється сторонами кримінального провадження, потерпілим, представником юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, у порядку, передбаченому цим Кодексом.

Згідно з частиною першої статті 244 КПК України (в редакції Закону України від № 2447-VIII) у разі якщо для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження, необхідні спеціальні знання, сторони кримінального провадження мають право звернутися з клопотанням про проведення експертизи до слідчого судді.

У клопотанні зазначаються: 1) короткий виклад обставин кримінального правопорушення, у зв'язку з яким подається клопотання; 2) правова кваліфікація кримінального правопорушення із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність; 3) виклад обставин, якими обґрунтовуються доводи клопотання; 4) вид експертного дослідження, що необхідно провести, та перелік запитань, які необхідно поставити перед експертом. До клопотання також додаються копії матеріалів, якими обґрунтовуються доводи клопотання.

Як указував Пленум Верховного Суду України в пункті 11 постанови від 30.05.1997 № 8 «Про судову експертизу в кримінальних і цивільних справах» (зі змінами), повторна експертиза призначається, коли є сумніви у правильності

висновку експерта, пов'язані з його недостатньою обґрунтованістю чи з тим, що він суперечить іншим матеріалам справи, а також за наявності істотного порушення процесуальних норм, які регламентують порядок призначення і проведення експертизи. Істотними можуть визнаватися, зокрема, порушення, які призвели до обмеження прав обвинуваченого чи інших осіб. В ухвалі (постанові) про призначення повторної експертизи зазначаються обставини, які викликають сумніви у правильності попереднього висновку експерта.

З ухвал слідчих суддів, постановлених за результатами розгляду клопотань сторони захисту про призначення повторних експертиз, вбачається, що стороною захисту не доведено наявності сумнівів у правильності експертних висновків за результатами вже проведених експертиз, недостатню їх обґрунтованість або суперечність іншим матеріалам справи, наявності істотного порушення процесуальних норм під час їх призначення та проведення, відтак, встановлено відсутність підстав для призначення повторних експертиз (провадження № 1-кк/4910/310/19, реєстраційний номер судового рішення в ЄДРСР – [84577938](#); провадження № 1-кк/910/522/19, реєстраційний номер судового рішення в ЄДРСР – [84766192](#)).

Слідчими суддями в ході розгляду згаданих клопотань з'ясовано, що неясності (суперечності) первинних експертних висновків у кримінальних провадженнях було усунуто шляхом допиту експертів, під час яких ними роз'яснено свої висновки, а тому необхідності у призначенні повторних експертиз немає. Призначення експертизи у наведених випадках не надало б можливості задовольнити мету проведення слідчої (розшукової) дії, якою є отримання (збирання) доказів або перевірка вже отриманих доказів у кримінальному провадженні.

3. Встановлення процесуальних строків

Окрім клопотань зазначених вище категорій, слідчими суддями розглядалися також клопотання сторін кримінального провадження про встановлення процесуальних строків.

Згідно з положеннями статті 114 КПК України для забезпечення виконання сторонами кримінального провадження вимог розумного строку слідчий суддя, суд має право встановлювати процесуальні строки у межах граничного строку, передбаченого цим Кодексом, з урахуванням обставин, встановлених під час відповідного кримінального провадження.

Будь-які строки, що встановлюються прокурором, слідчим суддею або судом, не можуть перевищувати меж граничного строку, передбаченого цим Кодексом, та мають бути такими, що дають достатньо часу для вчинення відповідних процесуальних дій або прийняття процесуальних рішень та не перешкоджають реалізації права на захист.

Аналіз розгляду слідчими суддями ВАКС клопотань про встановлення процесуальних строків показав 5 випадків відмови у задоволенні таких

клопотань, поданих сторонами захисту та обвинувачення, що становить 71% загальної кількості розглянутих звернень цієї категорії.

Так, однією з причин відмови у задоволенні клопотання адвоката про встановлення строку в один місяць для завершення досудового розслідування та прийняття одного з процесуальних рішень, передбачених статтею 283 КПК України, стала відсутність у слідчого судді можливості визначити конкретний строк (період часу) для завершення досудового розслідування через призначення у справі ряду судових експертиз, які на час розгляду клопотання не було завершено. Судом під час розгляду клопотання з'ясовано, що експертна установа, якій доручено проведення експертиз, через значне завантаження експерта не може забезпечити їх виконання у строки, передбачені п.1.13 Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, затвердженої наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5 (зі змінами), у зв'язку з чим детективом погоджено збільшення такого строку на понад два місяці.

Водночас слідчим суддею в ухвалі в зазначеній справі (*провадження № 1-кс/4910/61/19, реєстраційний номер судового рішення в ЄДРСР – [84506066](#)*) роз'яснено, що «захистити права особи, яка звернулася із клопотанням, можливо шляхом оскарження до прокурора вищого рівня в порядку, передбаченому статтею 308 КПК України, недотримання розумних строків або оскарження дій детективів у кримінальному провадженні щодо невстановлення експерту конкретного (розумного) строку проведення експертизи або погодження експерту проведення експертизу у строк понад два місяці без зазначення конкретного терміну завершення такої експертизи, оскільки саме такі дії впливають на строки проведення досудового розслідування».

В іншій справі слідчим суддею забезпечено реалізацію права на ознайомлення з матеріалами кримінального провадження та відмовлено у задоволенні клопотання детектива про встановлення стороні захисту, до якої входять 8 підозрюваних та їхні захисники, строку для ознайомлення з матеріалами кримінального провадження у зв'язку з відсутністю об'єктивного підтвердження доводів клопотання детектива про зловживання стороною захисту своїм правом на ознайомлення та зволікання з його реалізацією, а відтак відсутністю обставин, з якими закон пов'язує можливість визначення строку, протягом якого сторона захисту повинна ознайомитися з матеріалами досудового розслідування. В ухвалі від 24.09.2019 (*провадження № 1-кс/4910/164/19, реєстраційний номер судового рішення в ЄДРСР – [84601076](#)*) слідчий суддя мотивував своє рішення про відмову у задоволенні клопотання ненаданням детективом довідки-опису матеріалів кримінального провадження; поясненнями, наданими в судовому засіданні щодо обсягу матеріалів провадження, яке складається із 113 томів, речових доказів та матеріальних носіїв обсягом близько 174 Гб; кількістю підозрюваних та захисників; значним обсягом матеріалів, з якими сторона захисту ознайомилась з часу надання доступу до матеріалів кримінального провадження.

Також у практиці розгляду справ зазначеної категорії мав місце випадок відмови слідчого судді у задоволенні клопотання адвоката про встановлення стороні обвинувачення строку для ознайомлення з матеріалами сторони захисту у кримінальному провадженні у зв'язку із закінченням досудового розслідування і скеруванням обвинувального акта до суду в червні 2019 року. Необхідно зазначити, що провадження за вказаним клопотанням надійшло до ВАКС із Солом'янського районного суду м. Києва в жовтні 2019 року (*провадження № 1-кс/991/844/19, реєстраційний номер судового рішення в ЄДРСР – [84756048](#)*).

4. Оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів досудового розслідування чи прокурора на стадії досудового розслідування

Кримінальною процесуальною формою реалізації конституційного права людини на захист є передбачений КПК України порядок оскарження рішень, дій чи бездіяльності на стадії досудового розслідування, що є важливою гарантією захисту прав учасників кримінального процесу і однією із засад кримінального провадження.

Статтею 303 КПК України передбачено вичерпний перелік рішень, дій чи бездіяльності слідчого або прокурора, які можуть бути оскаржені під час досудового розслідування, та визначено коло суб'єктів – учасників кримінального провадження, які мають право на оскарження тих чи інших рішень, дій чи бездіяльності слідчого, прокурора під час досудового розслідування.

Бездіяльність слідчого чи прокурора, яка може бути оскаржена відповідно до пункту 1 частини першої статті 303 КПК, повинна відповідати таким обов'язковим ознакам:

- 1) слідчий або прокурор наділені обов'язком вчинити певну процесуальну дію;
- 2) така процесуальна дія має бути вчинена у визначений КПК строк;
- 3) відповідна процесуальна дія слідчим чи прокурором у встановлений строк не вчинена.

Отже, наведена норма дозволяє звернутися до суду зі скаргою не на будь-яку бездіяльність, а лише щодо обов'язків, строк виконання яких чітко регламентований кримінальним процесуальним законодавством. Крім цього, для подання скарги особа повинна мати відповідний процесуальний статус.

Приймаючи рішення, слідчий суддя перевіряє та встановлює, чи були додержані вимоги закону процесуальними особами, на рішення, дії чи бездіяльність яких подано скаргу, чи мали місце порушення прав та інтересів учасників кримінального провадження прийнятим рішенням, дією чи бездіяльністю.

Частина друга статті 307 КПК України встановлює, що за результатами розгляду скарг на рішення, дії чи бездіяльність під час досудового розслідування слідчий суддя може постановити ухвалу про: 1) скасування рішення слідчого чи

прокурора; 2) зобов'язання припинити дію; 3) зобов'язання вчинити певну дію; 4) відмову у задоволенні скарги.

Проведений аналіз судових рішень, постановлених за результатами розгляду скарг указаної категорії, надав можливість виділити наступні причини відмови у їх задоволенні:

- оскаржено бездіяльність слідчого або прокурора в питаннях, які не ставилися перед цими особами учасниками кримінального провадження під час досудового розслідування (*провадження № 1-кс/910/408/19, реєстраційний номер судового рішення в ЄДРСР – [84647405](#); провадження № 1-кс/991/723/19, реєстраційний номер судового рішення в ЄДРСР – [84876441](#)*);

- відсутня інформація щодо розпочатого кримінального провадження та наявності у заявника відповідного процесуального статусу, який надає право звертатися з проханням вчинити певні процесуальні дії (*провадження № 1-кс/910/408/19, реєстраційний номер судового рішення в ЄДРСР – [84647405](#)*);

- оскаржено бездіяльність слідчого, прокурора з приводу невчинення процесуальних дій, які не є предметом оскарження в порядку статті 303 КПК України (*провадження № 1-кс/910/408/19, реєстраційний номер судового рішення в ЄДРСР – [84647405](#); провадження № 1-кс/991/725/19, реєстраційний номер судового рішення в ЄДРСР – [84715594](#)*);

- відсутні належні докази тверджень щодо порушення слідчим обов'язку вчинення конкретних процесуальних дій з посиланням на відповідні норми КПК України та не зазначено точних строків виконання кожного з таких обов'язків, які слідчий порушив (*провадження № 1-кс/910/497/19, реєстраційний номер судового рішення в ЄДРСР – [84578093](#); провадження № 1-кс/910/516/19, реєстраційний номер судового рішення в ЄДРСР – [84577947](#)*);

- не доведено факт розпочатого кримінального провадження та відсутня інформація про те, ким безпосередньо здійснюється досудове розслідування у цьому кримінальному провадженні і, відповідно, ким саме допущена бездіяльність (*провадження № 1-кс/910/497/19, реєстраційний номер судового рішення в ЄДРСР – [84578093](#)*);

- не підтверджено доводи сторони захисту в частині нездійснення процесуальних дій слідчим, які він зобов'язаний був вчинити, у визначений КПК України строк (*провадження № 1-кс/910/408/19, реєстраційний номер судового рішення в ЄДРСР – [84647405](#); провадження № 1-кс/910/511/19, реєстраційний номер судового рішення в ЄДРСР – [84544751](#); провадження № 1-кс/910/512/19, реєстраційний номер судового рішення в ЄДРСР – [84544708](#); провадження № 1-кс/910/588/19, реєстраційний номер судового рішення в ЄДРСР – [84756186](#)*);

- заявлено вимогу щодо повернення майна, яке не є тимчасово вилученим в розумінні статті 167 КПК України (*провадження № 1-кс/910/465/19, реєстраційний номер судового рішення в ЄДРСР – [84715658](#)*);

- порушено питання щодо повернення тимчасово вилученого майна, яке визнано речовим доказом (*провадження № 1-кс/910/465/19, реєстраційний*

номер судового рішення в ЄДРСР – [84715658](#); провадження № 1-кс/910/511/19, реєстраційний номер судового рішення в ЄДРСР – [84544751](#));

- вимога щодо повернення тимчасово вилученого майна заявлено щодо майна, на яке накладено арешт (провадження № 1-кс/910/465/19, реєстраційний номер судового рішення в ЄДРСР – [84715658](#); провадження № 1-кс/910/511/19, реєстраційний номер судового рішення в ЄДРСР – [84544751](#)).

4.1. Невнесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань

Особливої уваги заслуговує оскарження такого виду бездіяльності, як невинесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань (далі – ЄРДР), оскільки саме після внесення відомостей до ЄРДР розпочинається досудове розслідування.

Згідно з частиною першою статті 214 КПК України слідчий, прокурор невідкладно, але не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення ним з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, зобов'язаний внести відповідні відомості до ЄРДР, розпочати розслідування та через 24 години з моменту внесення таких відомостей надати заявнику витяг з ЄРДР.

З огляду на чіткий обов'язок внесення слідчим чи прокурором відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР із встановленням конкретного процесуального строку для його виконання, за наявності лише загальних вимог до заяв чи повідомлень про кримінальне правопорушення, у переважній більшості випадків у разі встановлення факту звернення із заявою та констатації факту невинесення відомостей про кримінальне правопорушення в межах регламентованої статтею 214 КПК України 24-годинного строку слідчі судді постановляли ухвали про задоволення скарг на бездіяльність слідчого чи прокурора.

Поряд з цим, у деяких випадках за результатами розгляду скарг на бездіяльність уповноважених осіб Національного антикорупційного бюро України (далі – НАБУ) слідчими судьями ВАКС постановлено судові рішення про відмову у їх задоволенні.

Наприклад, ухвалою від 30.09.2019 (провадження № 1-кс/910/622/19, реєстраційний номер судового рішення в ЄДРСР – [84725337](#)) відмовлено у задоволенні скарги заявника на бездіяльність уповноважених осіб НАБУ щодо невинесення відомостей в ЄРДР з огляду на те, що заявник звернувся зі скаргою до слідчого судді ВАКС до закінчення строку, визначеного статтею 214 КПК України для внесення відомостей до ЄРДР і надання заявнику витягу з ЄРДР, та в судовому засіданні не надав доказів, які б підтверджували бездіяльність уповноважених осіб НАБУ щодо невинесення відомостей в ЄРДР.

Аналогічне рішення містить ухвала від 30.09.2019 (провадження № 1-кс/910/618/19, реєстраційний номер судового рішення в ЄДРСР – [84766464](#)).

Інший приклад відмови у задоволенні скарги вказаної категорії убачається з ухвали від 26.09.2019 (*провадження № 1-кс/4910/313/19, реєстраційний номер судового рішення в ЄДРСР – [84578092](#)*). До ВАКС звернувся заявник зі скаргою на бездіяльність уповноважених осіб НАБУ, яка полягала у невнесенні відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР з проханням поновити строк подання скарги. Під час розгляду вказаної заяви з наданих заявником матеріалів не виявилось можливим встановити факт отримання НАБУ поданої ним заяви. Додана до скарги заява про скоєння кримінального правопорушення не містила відмітки про дату її отримання компетентним органом, а інших доказів скаржник не надав. Відтак через неможливість встановлення дати виникнення у органу досудового розслідування обов'язку внесення відомостей за такою заявою до ЄРДР неможливим було встановити й початок перебігу відповідної бездіяльності.

Розглядаючи причини відмов у задоволенні скарг на бездіяльність слідчого, прокурора, яка полягає у невнесенні відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР, потрібно також звернути увагу на рішення слідчих суддів за такими скаргами щодо заяв про кримінальні правопорушення, в яких фактично заявниками висловлювалась незгода із ухваленими суддями судовими рішеннями (*провадження № 1-кс/991/1156/19, реєстраційний номер судового рішення в ЄДРСР – [85075956](#); провадження № 1-кс/991/782/19, реєстраційний номер судового рішення в ЄДРСР – [85290176](#); провадження № 1-кс/991/1789/19, реєстраційний номер судового рішення в ЄДРСР – [85466990](#)*). Під час розгляду таких скарг слідчі судді ВАКС враховували висновок Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України щодо питання про початок кримінального провадження стосовно суддів, яке пов'язане зі здійсненням ними судочинства, від 01.07.2013 та положення статті 48 Закону України «Про судоустрій і статус суддів».

4.2 Зупинення досудового розслідування

З огляду на важливість дотримання процесуальних строків для забезпечення виконання сторонами кримінального провадження вимог щодо їх розумності, заслуговують на увагу окремі приклади розгляду скарг сторони захисту на рішення детективів НАБУ про зупинення досудового розслідування у кримінальному провадженні на підставі пункту 3 частини першої статті 280 КПК України. За результатами розгляду 5 скарг (100%) вказаної категорії слідчими суддями прийнято рішення про відмову в їх задоволенні.

Так, постановляючи ухвалу про відмову у задоволенні скарги на рішення детектива НАБУ про зупинення досудового розслідування, слідчий суддя ВАКС врахував те, що вказане рішення прийнято у зв'язку з наявною необхідністю виконання процесуальних дій у межах міжнародного співробітництва, а саме виконання запиту про міжнародне співробітництво компетентними органами іноземних держав та що детективом НАБУ здійснені слідчі (розшукові) та інші процесуальні дії для досягнення мети досудового розслідування, а доводи

адвоката щодо умисного обмеження кількості та якості проведення слідчих та інших процесуальних дій у даному кримінальному провадженні у ході судового розгляду підтвердження не знайшли (*провадження № 1-кс/4910/79/19, реєстраційний номер судового рішення в ЄДРСР – [84255791](#)*).

В іншій справі доводи захисника щодо незаконності рішень детектива НАБУ про оголошення в розшук підозрюваного та зупинення досудового розслідування у кримінальному провадженні слідчим суддею не взято до уваги, оскільки під час судового розгляду стороною обвинувачення доведено, що місцезнаходження підозрюваного невідоме та існують обґрунтовані підстави вважати, що останній переховується від органів досудового розслідування з метою ухилення від кримінальної відповідальності (*провадження № 1-кс/991/1754/19, реєстраційний номер судового рішення в ЄДРСР - [85673820](#)*).

4.3. Закриття кримінального провадження

Під час розгляду скарг сторони захисту на постанови детективів про закриття кримінального провадження з підстав, передбачених пунктом 9¹ частини першої статті 284 КПК України, слідчі судді ВАКС перевіряли прийняті детективами рішення на відповідність положенням частини п'ятої статті 110 КПК України та з'ясовували достатність вжитих ними під час досудового розслідування заходів для всебічного, повного і неупередженого дослідження всіх обставин, що мають значення для відповідного кримінального провадження.

У справі за такою скаргою, відмовляючи у задоволенні вимог, слідчий суддя зважив на те, що в кримінальному провадженні прокурором визнано зібрані під час досудового розслідування докази достатніми для складання документу, передбаченого частиною першою статті 290 КПК України, а у скаргі йдеться про недоведеність вини підозрюваного на підставі зібраних доказів стороною обвинувачення та оспорується докази, що зібрані стороною обвинувачення під час досудового розслідування (*провадження № 1-кс/991/705/19, реєстраційний номер судового рішення в ЄДРСР - [84715645](#)*).

4.4. Визнання потерпілим

Під час розгляду клопотань про визнання потерпілим важливо враховувати положення статті 55 КПК України, відповідно до якої потерпілим у кримінальному провадженні може бути фізична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди, а також юридична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди.

Згідно з частиною п'ятою цієї статті за наявності очевидних та достатніх підстав вважати, що заява, повідомлення про кримінальне правопорушення або заява про залучення до провадження як потерпілого подана особою, якій не завдано шкоди, зазначеної у частині першій цієї статті, слідчий або прокурор виносить вмотивовану постанову про відмову у визнанні потерпілим. В основі набуття фізичною чи юридичною особою статусу потерпілого у кримінальному

провадженні лежить одночасна сукупність таких умов: фактичної (завдання кримінальним правопорушенням відповідної шкоди) та формальної (подання заяви про вчинення щодо неї кримінального правопорушення або заяви про залучення її до провадження як потерпілого). Тобто на момент визнання особи потерпілою необхідно виходити із презумпції заподіяння кримінальним правопорушенням шкоди, враховуючи достатні дані про такий факт.

З огляду на викладені положення та беручи до уваги те, що скаржниками не доведено в чому саме полягають заподіяні їм моральна та матеріальна шкода, який їх розмір та яким чином їх встановлено, а також внаслідок яких саме діянь (дій чи бездіяльності) певних осіб заподіяно цю шкоду і який причинно–наслідковий зв'язок між ними, слідчими суддями ВАКС відмовлено у задоволенні скарг на постанови детективів НАБУ про відмову у визнанні потерпілим у кримінальному провадженні (*провадження № 1-кв/910/407/19, реєстраційний номер судового рішення в ЄДРСР - [84756039](#); провадження № 1-кв/991/1318/19, реєстраційний номер судового рішення в ЄДРСР – [85387111](#); провадження № 1-кв/991/989/19, реєстраційний номер судового рішення в ЄДРСР – [86001022](#); провадження № 1-кв/991/959/19, реєстраційний номер судового рішення в ЄДРСР – [85110812](#)*).

4.5. Проведення слідчих (розшукових) дій

Ініціювання стороною захисту, потерпілим, представником юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, проведення слідчих (розшукових) дій здійснюється шляхом подання слідчому, прокурору відповідних клопотань, які розглядаються в порядку, передбаченому статтею 220 цього Кодексу.

Відповідно до пункту 7 частини першої статті 303 КПК України на досудовому провадженні може бути оскаржене рішення слідчого, прокурора про відмову в задоволенні клопотання про проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій.

Під час розгляду скарг на рішення слідчого, прокурора про відмову в задоволенні клопотань про проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій слідчими суддями ВАКС враховувались рекомендації, викладені в узагальненні Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ «Про практику розгляду скарг на рішення, дії чи бездіяльність органів досудового розслідування чи прокурора під час досудового розслідування» (*лист від 12.01.2017 № 9-49/0/4-17*), щодо необхідності перевірки не лише дотримання процесуального порядку вирішення клопотань про проведення слідчих (розшукових) дій, а й оцінки таких клопотань на предмет доцільності здійснення слідчих (розшукових) дій, що порушуються перед слідчим.

В таких справах потрібно зважати на те, що процесуальне законодавство не передбачає обов'язку посадових осіб органів досудового розслідування вчиняти всі дії, які ініціюються учасниками кримінального провадження, оскільки такі дії в певних випадках можуть бути недоцільними, а інколи –

передчасними або взагалі перешкоджати досягненню завдань кримінального провадження.

Так, за результатами розгляду ряду скарг сторони захисту на постанови детективів НАБУ про відмову у задоволенні клопотань про проведення слідчих дій (допиту свідка, слідчого експерименту; одночасного допиту, тимчасового доступу до документів та ін.) в межах кримінального провадження відмовлено у задоволенні їх вимог з огляду на те, що скаржниками не наведено переконливих даних, які б свідчили про наявність підстав для проведення вказаних слідчих дій та їх доцільності (провадження № 1-кц/991/698/19, реєстраційний номер судового рішення в ЄДРСР – [84862252](#); провадження № 1-кц/910/562/19, реєстраційний номер судового рішення в ЄДРСР – [84756188](#); провадження № 1-кц/991/1377/19, реєстраційний номер судового рішення в ЄДРСР – [85390045](#); провадження № 1-кц/991/976/19, реєстраційний номер судового рішення в ЄДРСР – [85069144](#)).

Крім цього, у практиці ВАКС мали місце відмови у задоволенні скарг на постанови детективів НАБУ про відмову у задоволенні клопотань про проведення слідчих дій у зв'язку з ініціюванням перед органом досудового розслідування проведення вказаних дій неналежним суб'єктом (провадження № 1-кц/991/1569/19, реєстраційний номер судового рішення в ЄДРСР – [85542265](#)).

5. Відвід слідчого, прокурора

У рамках судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальних провадженнях під час досудового розслідування слідчими судьями ВАКС розглядалися заяви сторони захисту про відводи детективів НАБУ та прокурорів Спеціалізованої антикорупційної прокуратури (далі – САП) від участі у кримінальних провадженнях. Обґрунтовуючи подані заяви, сторона захисту вказувала на упередженість та зацікавленість уповноважених осіб НАБУ та САП.

За результатами розгляду 55 скарг указаної категорії у 43 випадках прийнято рішення про відмову в їх задоволенні з огляду на те, що статтею 77 КПК України визначено вичерпний перелік обставин, які виключають участь слідчого та прокурора у кримінальному провадженні, а під час розгляду заявниками не було доведено наявності вказаних підстав з посиланням на відповідні докази (провадження № 1-кц/4910/383/19, реєстраційний номер судового рішення в ЄДРСР – [84540259](#); провадження № 1-кц/4910/381/19, реєстраційний номер судового рішення в ЄДРСР – [84539912](#); провадження № 1-кц/910/557/19, реєстраційний номер судового рішення в ЄДРСР – [84715589](#); провадження № 1-кц/4910/377/19, реєстраційний номер судового рішення в ЄДРСР – [84511992](#); провадження № 1-кц/910/557/19, реєстраційний номер судового рішення в ЄДРСР – [84715589](#); провадження № 1-кц/4910/373/19, реєстраційний номер судового рішення в ЄДРСР – [84511997](#); провадження № 1-кц/4910/375/19, реєстраційний номер судового рішення в ЄДРСР – [84512013](#);

провадження № 1-кс/4910/376/19, реєстраційний номер судового рішення в ЄДРСР – [84512015](#)).

Підсумовуючи результати проведеного огляду, необхідно зазначити, що слідчі судді ВАКС, здійснюючи надані законом повноваження щодо контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні, враховують вимоги положень законодавства та відповідну судову практику. Увага суддів направлена як на забезпечення дотримання прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні, так і на відновлення вже порушених прав.

В судових рішеннях за результатами розгляду процесуальних звернень слідчі судді формують позиції щодо правильного застосування правових норм, які сторони кримінального провадження можуть використати під час підготовки своїх звернень до суду.

**Відділ судової статистики,
аналітичної роботи та
узагальнення судової практики**

Грудень 2019 року